

ŞARKİYATÇILIK NEDİR?

EDWARD SAİD'İN ŞARKİYATÇILIK ESERİNDEKİ GİRİŞ BÖLÜMÜNE 10 ŞERH

Batı'da Doğu'ya dair ne düşünülüp düşünülemediğini belirleyen şey, söylem, Şarkiyatçı külliyyatı mümkün kılan temel dinamiktir. Dolayısıyla Şarkiyatçı metinleri incelemek bize Şark'a dair değil aksine Batı'ya dair bir şeyler söyler. Neden başka bir tasviri değil de bu tasviri okuyoruz sorusunun cevabı "çünkü Doğu o şekildedir" değil, "çünkü Batı'daki mevcut iktidar ilişkileri o tasvir dışında başka bir tasvire imkân vermediği için" şeklindedir.

Ali BALCI

Edward Said'in 1979'da yayımladığı Şarkiyatçılık çalışması 20'inci yüzyılın en önemli metinlerinin başında gelir. Ona bu payeyi veren Batı'da Doğu hakkında, özellikle de İslam coğrafyası, yazılmış metinlere dair yaptığı sarsıcı tespitlerdir. Şarkiyatçılık, bu metinlerin birçoğumuzun varsaydığı gibi Doğu'da olup bitenin objektif birer tasviri olmadıklarını, aksine Batı'daki ve Batı'nın Doğu üzerindeki iktidarı içinde üretilen ve bu iktidar biçimlerinin bir aracı şeklinde işlev gören metinler olduğunu açık bir şekilde ortaya koydu. Aşağıda Said'in Şarkiyatçılık olarak tanımladığı bu olgunun ne olduğuna dair yine Said'in çalışmasından çıkarılan bazı açıklayıcı notlar derledim. Sayfa sayıları Vintage 1979 baskısından olup, çeviride Metis'ten çıkan tercümeden önemli ölçüde yararlanılmıştır.

1. "Şarkiyatçılık... akademik bir şeydir... Şark hakkında yazan, ders veren ya da Şark'ı araştıran kişi Şarkiyatçıdır, yaptığı iş de Şarkiyatçılıktır" (s. 2). Said'in Şarkiyatçılığın ne olduğuna dair okuyuculara verdiği bu ilk tanım fazlasıyla özel olsa da çok temel bir varsayım üzerine kuruludur. Buna göre, Batı ve Doğu arasındaki iktidar ilişkisinde bilgi ve bu bilginin üretimi merkezi bir rol oynar. Tam da bu nedenle yapılması gereken şey, Batı'da Şark'a dair yapılan çalışmalar ile Batı'nın Şark üzerindeki iktidarı arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmaktır.

2. "Şarkiyatçılık 'Şark' ile... 'Garp' arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayanan bir düşünme biçimidir. Bu nedenle kalabalık yazarlar topluluğu... Doğu ile Batı arasındaki bu temel ayrımı başlangıç noktası olarak

kabul edegelmişlerdir" (s. 2). Said'in bu ikinci tanımı, ilk yaptığı tanımı sınırlandırıcı bir işlev üstlenir. Buna göre, Şark'a dair yazıp çizen herkes değil, bu eyleminde belirli bir varsayımı başlangıç olarak alan kişiler Şarkiyatçı, onların yaptıkları çalışmalar da Şarkiyatçılık şeklinde adlandırılabilir. Bu varsayım yani Doğu ve Batı arasında ontolojik ve epistemolojik bir fark olduğu varsayımı üzerine temellendirilen her yazma eylemi Şarkiyatçılık kategorisi altında değerlendirilebilir. Çünkü bu metinlerin en nihayetinde temel işlevi, söz konusu farkı normalleştirmek ve onu itiraz edilemez katı bir 'gerçekliğe' dönüştürmektir. Bu önemli ve hayati bir işlemdir, zira Batı'nın Doğu üzerinde kurduğu iktidarın zayıf, kolay çürütülebilir bir varsayım üzerine değil, uzun süreli çalışmalarla doğrulanmış ve artık geçmiş gibi görünen bir

varsayım üzerine temellenmesine imkân sağlar.

3. “Şarkiyatçılık... [geç 18’inci Yüzyıl’dan itibaren] Şark’a egemen olmakta, Şark’ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerine otorite kurmakta kullanılan Batılı bir düşünce tarzı[dır]” (s. 3). Bu üçüncü tanım Şarkiyatçılığı sadece zamansal olarak sınırlandırmakla kalmaz aynı zamanda nasıl bir çıktığı amaçladığını da saptar. İlk noktaya yani tarihselliğine ilişkin mesele net, yani Batı’nın Doğu

üzerinde mutlak bir iktidar kurmaya başladığı tarihten sonra yapılan çalışmalar Şarkiyatçılık kapsamına girer. Mesela, Ortaçağ’da Batı’da İslam toplumlarına dair yapılmış çalışmalar böyle bir iktidar ilişkisi ile paralel seyretmedikleri için Şarkiyatçılık örneği sayılmazlar. İkinci mesele yani işlev, bize Şarkiyatçılığın maddi boyutunu verir. Söz konusu işlev kısacası Batı’nın Şark üzerinde otorite kurmasını mümkün kılmak, Şarkiyatçı çalışmaların maddi sınırını belirler ve bir anlamda Şark’a dair ne düşünülmesi gerektiğini katı kurallara bağlar (s. 3). İkinci şerh ile birlikte düşünüldüğünde, Şarkiyatçı çalışmaların ne olduğuna dair yeni bir kıstas ile karşı karşıyayız. Dolayısıyla Doğu ve Batı arasındaki temel ayrımı başlangıç noktası olarak almanın yanı sıra Batı’nın Şark üzerinde otorite kurmasını mümkün kılan ve bu noktada bir işlev üstlenen akademik metinler Şarkiyatçılık içine dâhil edilebilirler.

4. Tam da yukarıdaki tanımların yapıldığı noktada Said okuyucularını şu şekilde uyarır: “Şark’ın *aslında* gerçeklikte karşılığı olmayan bir yaratı ya da fikir olduğu sonucuna varmak yanlış olur” (s. 5). Dolayısıyla bir Şark vardır fakat bu

Şarkiyatçıların bize anlattığı Şark değildir. Dolayısıyla Şarkiyatçı metinler tutarlılıklarını orada duran Şark’ta olup bitenin yansıtılmasından almazlar, onların tutarlılıkları kendi içlerinde Şark’a dair tasvirlerindeki tutarlılıktan kaynaklanır. Said’in kendi ifadeleriyle, “Şark söz konusu olduğunda baskın olan... Şark’ın saf varlığı değil, bu yaratılmış tutarlılık (created consistency), bu düzenli düşünce dizilimi (regular constellation of ideas)” denen şeydir (s. 5).

5. Şayet Şarkiyatçı metinlerdeki Şark, Şark’ın olduğu haliyle temsili değilse, onun önümüzde bulduğumuz haliyle temsil edilmesini mümkün kılan şey nedir? Said’e göre, “Şark’ın yaratılmış olduğuna... inanıp da bunun yalnızca imgelemin bir gereği olarak ortaya çıktığını öne sürmek samimi olmaz. Garp ile Şark arasındaki ilişki bir iktidar, egemenlik ilişkisidir, derecesi değişen karmaşık bir hâkimiyet ilişkisidir” (s. 5). Dolayısıyla, Şark’ın olduğu haliyle değil, çarpıtmadan geçerek temsiline mümkün kılan şey Doğu ve Batı arasındaki Batı lehine olan iktidar ilişkisidir. Tekrar Said’in cümlelerini kullanmak gerekirse, “Şark... sadece ‘Şarklılığı’ keşfedildiği için değil, aynı zamanda Şark’ın Şarklı kılınabilmesi – yani Şarklı kılınmışlığa boyun eğmesi- için de Şarklaştırıldı” (s. 5-6).

6. Şark’ın Batı’daki akademik metinlerde iktidar ilişkisinden geçerek bir temsil bulduğu fikri, bizi Şarkiyatçılığın yeni bir tanımına götürür: “Şarkiyatçılık, Şark’a ilişkin uçuk bir Avrupalı hülyası değil, nesillerdir önemli parasal yatırımların yapıldığı, yaratılmış bir kuram ve uygulama bütünüdür” (s. 6). Tam da bu nedenle

Doğu ve Batı arasında ontolojik ve epistemolojik bir fark olduğu varsayımı üzerine temellendirilen her yazma eylemi Şarkiyatçılık kategorisi altında değerlendirilebilir.

Şarkiyatçılık sadece bir yalanlar derlemesi (a mere collection of lies) değil, sistematik bir şekilde inşa edilmiş ve geçerliliğini bu sistematikleğe borçlu olan bir anlatıdır. Dolayısıyla Said’in de uyardığı gibi, Şarkiyatçılığın Şarka dair geliştirdiği anlatı “aslı astarı anlatsa kolayca dağılıp gidecek” bir şey değildir (s. 6). Bu da bizi dört ve beşinci şerhdeki noktalara geri götürür. Kendisine kalıcılığını ve gücünü kazandıran işleyişteki ‘kültürel hegemonya’ (cultural hegemony) Şarkiyatçılığa her ne ise o olma imkânı verdiği için dolaylı, Şark’taki gerçeklikler (Said bu gerçeklikleri verili olarak alır, onların ne olduğu bu noktada önemli değildir [s. 5]) Şarkiyatçılığa yönelik geliştirilecek itirazda hiçbir işe yaramayacaktır.

7. Bütün bunlardan sonra Şarkiyatçılığın ne olduğuna dair enikonu bir tanım ortaya konulabilir. Önce ne olmadığı ile başlayalım: 1.) “Şarkiyatçılık kültür, araştırmalar ya da kurumlar tarafından edilgence yansıtılan, salt siyasi bir konu ya da alan değildir”. 2.) “Şark hakkında yazılanlardan oluşmuş geniş, sınırları belirsiz bir metinler yığını da değildir”. 3.) “Şark”

dünyasını baskı altında tutmaya yarayan, çirkin bir 'Batı' emperyalizmi tezgâhının temsilcisi, ifadesi de değildir" (s. 12). İlki bize Şarkiyatçılığın Şark'ın objektif temsili olmadığını söylerken, ikincisi Şark'a dair yazılmış alelade her metnin bu Şarkiyatçı kategorisine girmediğini üçüncüsü ise Şarkiyatçılığın basitçe emperyalist Batı'nın parayla tuttuğu kişilerin yazdıkları ile oluşmadığını söyler. Dolayısıyla ne olmadığından hareketle şöyle bir tanım üretilebilir: Şarkiyatçılık, Batı ve Doğu arasındaki eşitsiz ilişki ikliminde üretilen ve bu nedenle Şark'ı olduğu haliyle yansıtmaktan çok bu ilişkiyi normalleştiren Şark'a dair sistematik çalışmaların toplamıdır.

8. Ne olmadığına dair üçüncü tanım, Şarkiyatçılığın emperyalist iktidar ile doğrudan bir emir-komuta ilişkisi yani "kesinlikle doğal halindeki siyasal iktidarla doğrudan, karşılıklı bir ilişki içinde olmadığını" söylüyorsa, bu ilişki nasıl bir ilişkidir? Said'e göre, Şarkiyatçılık "çeşitli iktidar türleriyle gelgitli bir alışverişte üretilip var olan, bir yere kadar, siyasal iktidarla (bir sömürge ya da imparatorluk kuruluşuyla), düşünsel iktidarla (karşılaştırmalı dilbilim ve anatomi ya da yönetim bilimlerinden biri gibi egemen bilimlerle), kültürel iktidarla (beğeni, metin, değer görenekleri, ölçütleriyle), ahlaki iktidarla ('bizim' ne yaptığımızı, 'onların' ne yapmadığını ya da neleri 'bizim' gibi anlayamadıklarına ilişkin fikirlerle) alışverişinde biçimlenen bir söylemdir" (s. 12). Dolayısıyla, Şarkiyatçılık basitçe iktidarın Şarkiyatçıya kendi iktidarını mümkün kılacak bilgiyi üretmesi için verdiği talimatın sonucu ortaya çıkan bir metinler

toplamı değil, birçok iktidar ilişkisinin mümkün kıldığı "istencin ya da niyetin" (s. 12) sonucunda oluşan bir külliyyattır.

9. Şarkiyatçılık iktidarın basit bir talebinin ürünü olan metinler değil de karmaşık bir iktidar ilişkisinin mümkün kıldığı bir söylem ise, Şark ile ilgisinden çok Batı'nın kendisine dair bir şeyler söyler. Dolayısıyla, Şarkiyatçılık kapsamında "Şark'a dair düşünülen, söylenen ve hatta yapılan her ne varsa... bunlar bazı belirgin ve entelektüel olarak bilinebilir yollar izler" (s. 13) ve tam da bu nedenle Şarkiyatçılığı çalışmak bize her şeyden önce bu yollara yani Batı'daki hâkim düşünme biçimlerine dair bir şeyler söyler. Üçüncü şerhte geçerken vurgulanan "düşünme üzerindeki sınır" yani Batı'da Doğu'ya dair ne düşünülüp düşünülmemeyeceğini belirleyen şey, söylem, Şarkiyatçı külliyyatı mümkün kılan temel dinamiktir. Dolayısıyla Şarkiyatçı metinleri incelemek bize Şark'a dair değil aksine Batı'ya dair bir şeyler söyler. Neden başka bir tasviri değil de bu tasviri okuyoruz sorusunun cevabı "çünkü Doğu o şekildedir" değil, "çünkü Batı'daki mevcut iktidar ilişkileri o tasvir dışında başka bir tasvire imkân vermediği için" şeklindedir. Said'in Michel Foucault'dan etkilendiği en önemli nokta belki de burasıdır ve tam da bu nedenle Batı'da Şark'a dair düşünce üzerindeki bu sınırın Şarkiyatçı metinleri mümkün kılan bir şey olduğu için üretken (productive) olduğunu söyler (S. 14).

10. Şayet Şarkiyatçı metinler Şark'a dair değil de Batı'ya dair bir şeyse, yani Şark'ta olup bitenden değil de, Batı'daki ve Batı'nın geri kalan üzerindeki iktidar ilişkisinden geçerek ortaya çıkan

Dolayısıyla Doğu ve Batı arasındaki temel ayrımı başlangıç noktası olarak almanın yanı sıra Batı'nın Şark üzerinde otorite kurmasını mümkün kılan ve bu noktada bir işlev üstlenen akademik metinler Şarkiyatçılık içine dâhil edilebilirler.

metinler toplamı ise o halde elimizde bir çarpıtmadan başka bir şey yoktur. Said'in kelimeleleriyle, "Şarkiyatçı metinler yani Şark'a dair olduğu söylenen yazılı ifadeler 'Şark' gibi gerçek bir şeyi dışarıda tutması, lüzumsuz kılması, onun yerine geçmesi sayesinde bir varlık kazanır... Şarkiyatçılığın bir anlam taşıması Şark'tan değil tümüyle Batı'dan kaynaklanır... Bu temsil biçimleri, etkileri açısından, kurumlara, geleneklere, uzlaşımara, üzerinde uzlaşmış anlama şifrelerine dayanır, uzak, belirsiz bir Şark'a değil" (s. 22). Dolayısıyla 'gerçek' Şark'ın tek fonksiyonu yazarı kendi Şark tasavvuru konusunda kışkırtmaktan öteye geçmez ve yazarın çalışmasını hiçbir şekilde yönlendirmez (s. 22). Yazarın çalışmasını yönlendiren kendisini üreten kültüre yani Batı'ya verdiği yanıtıdır ve bu nedenle ortaya çıkan metinler "Şarkiyatçılığı kuşatan egemen kültürle kurulan, sıkı sıkıya eklemelenmiş bir ilişkiler öbeğine sahiptir" (s. 22). ○

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi